

LES FORMES DE L'IMPERATIU EN CATALÀ I ALTRES LLENGÜES ROMÀNIQUES*

A les llengües romàniques les tres persones del mode imperatiu (persones 2, 5 i 4) o tenen formes pròpies o coincideixen sigui amb la forma de l'indicatiu, sigui amb la del subjuntiu. Aquesta comunicació tractarà de les coincidències entre els tres modes, en especial en el cas de la persona 4.

1. RELACIÓ FORMAL ENTRE L'IMPERATIU, EL PRESENT D'INDICATIU I EL PRESENT DE SUBJUNTIU

1.1. *Persona 2*

Al següent quadre figuren les formes de la persona 2 dels tres temps de present, corresponents al llatí i a les llengües romàniques bàsiques. Prenem com a exemple un verb de la 1a conjugació.

	<i>Indicatiu</i>	<i>Imperatiu</i>	<i>Subjuntiu</i>
llatí	cantas	canta	cantes
romanès	cânți	cântă	cânți
italià	canti	canta	canti
sard	cantas	canta	cantes
francès	chantes	chante	chantes
occità	cantas	canta	cantes
català	cantes	canta	cantis
espanyol	cantas	canta	cantes
portuguès	cantas	canta	cantes

(Les formes sardes procedeixen de Lausberg 1962; les occitanes, d'Alibèrt 1976.)

(*) Agraïxo als professors Kálmán Faluba i Giampaolo Salvi els comentaris que han fet a la primera versió del text.

Com s'indica amb el color més fosc, el mode imperatiu té en totes les llengües una forma diferent de la de la 2a persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu. Tanmateix, amb l'excepció del llatí i del sard, coincideix amb la de la persona 3 del present d'indicatiu, per tant no és una forma autònoma al paradigma. Des del punt de vista diacrònic, aquesta forma ha tingut una evolució fonètica regular a totes les llengües.

A les altres conjugacions podem trobar-ne casos diferents. P. ex. en francès apareix al mode imperatiu *bois, finis*, etc., que coincideixen amb les formes del present d'indicatiu (també a la 1a conjugació, la combinació *manges-en*). Veiem la mateixa coincidència a l'italià i al romanès: *vendi, dormi, finisci; mergi, fugi*, etc.

Als verbs irregulars, pot haver-hi unes altres correspondències. En certs verbs francesos i italians apareix l'arrel del subjuntiu: *sache, vueille* (forma considerada arcaica); *sappi, vogli*, etc. Passa el mateix al català, però hi afegeix també el sufix nombre-persona: *sàpigues, vulgues, tingues, digues*, etc.

Al galleg, en verbs que presenten alternança vocàlica a l'arrel, l'imperatiu ha sofert la influència del mode subjuntiu: indicatiu *moves* (amb *o* oberta), subjuntiu *movas* (*o* tancada), *move* (*o* tancada). En portuguès, per contra, el mode imperatiu manté el resultat fonètic: *move* (*o* oberta).

1.2. Persona 5

Indico els casos en què les formes de l'imperatiu coincideixen amb l'indicatiu o el subjuntiu i dono l'origen de les formes produïdes per analogia.

	<i>Indicativu</i>	<i>Imperativu</i>	<i>Subjuntiu</i>
llatí	cantatis	cantate	cantetis
romanès	cântați	cântați _{IND}	cântați _{IND}
italià	cantate	cantate	cantiate
sard	cantades	cantade	cantedes
francès	chantez	chantez _{IND}	chantez _{IND} → chantiez
occità	cantatz	cantatz _{IND}	cantetz
català	canteu _{SUBJ}	canteu _{SUBJ}	canteu
espanyol	cantáis	cantad	cantéis
portuguès	cantais	cantai	canteis

Al romanès i al català coincideixen les tres formes, a l'italià i al francès han convergint les formes dels modes indicatiu i de l'imperatiu. Al llatí, a l'espanyol,

al portuguès i al sard existeixen formes autònomes per a l'imperatiu, que, tanmateix, s'assemblen més a les de l'indicatiu que no pas a les del subjuntiu, per tenir la mateixa vocal temàtica.

Al romanès i al francès la coincidència no és casual, al quadre s'indica que l'imperatiu ha pres la forma de l'indicatiu (Lausberg 1976). Cal dir que en francès antic era *chantez* també la forma del subjuntiu (Zink 1994³: 146), presa de l'indicatiu, per tant convergien els tres modes, però posteriorment, per influència de formes com ara *faciez*, el subjuntiu va adoptar una forma divergent (Herman 1967: 144).

Als verbs d'increment velar de la 2a conjugació catalana normativa veiem correspondències com ara *preneu-preneu-prengeu*, per tant també hi ha coincidència entre l'imperatiu i l'indicatiu i divergència del subjuntiu.

En el cas dels verbs irregulars apareixen unes altres relacions: p. ex. les formes *ayez, soyez* del francès coincideixen amb el subjuntiu, i *sachez, veuillez* són formes especials al paradigma, amb l'arrel del subjuntiu; totes aquestes formes corresponen als verbs en què la persona 2 també conté l'arrel del mode subjuntiu. En italià i català coincideixen l'imperatiu i el subjuntiu en formes com ara *sappiate, vogliate; sapigheu, vulgueu*, etc.

1.3. Persona 4

	<i>Indicatiu</i>	<i>Imperatiu</i>	<i>Subjuntiu</i>
llatí	cantamus	cantemus	cantemus
romanès	cântăm	cântăm _{IND}	cântăm _{IND}
italià	cantiamo _{SUBJ}	cantiamo _{SUBJ}	cantiamo
sard	cantamus	cantemus	cantemus
francès	chantons	chantons _{IND}	chantons _{IND} > chantions
occità	cantam	cantem	cantem
català	cantem _{SUBJ}	cantem	cantem
espanyol	cantamos	cantemos	cantemos
portuguès	cantamos	cantemos	cantemos

Amb l'excepció del francès, la forma de l'imperatiu coincideix amb la del subjuntiu. Igual que a la persona 5, en francès antic la forma del subjuntiu era *chantons*, presa de l'indicatiu, però més tard, per analogia de formes com ara *faciens*, amb contaminació de la terminació *-ons*, es va convertir en *chantions* (Herman 1967: 144).

Al català en el cas dels verbs d'increment velar de la 2a conjugació i dels verbs irregulars les gramàtiques donen correspondències del tipus *prenem-prenquem-prenquem*, que mostren la mateixa relació que apareix a la més gran part de les llengües que considerem.

En francès els verbs en què la forma de la persona 5 coincideix amb el mode subjuntiu, o en té una d'autònoma amb l'arrel del subjuntiu, també disposen d'una forma corresponent per a la persona 4: *ayons, soyons; sachons, veuillons* (forma arcaica).

2. PERSONA 4 DEL CATALÀ

A continuació observarem amb més detall la persona 4 del català a partir de les dades dialectals segons la *Flexió verbal en els dialectes catalans* d'Alcover-Moll (1923-32). El nostre objectiu és examinar si la relació formal que presenten les gramàtiques (p. ex. Fabra 1918 o Fabra 1983-84: converses 32, 416, 417, 419, 420, 506) és general a tot el domini lingüístic o si hi ha dialectes o punts dialectals en què aparegui la relació existent al francès actual.

Per començar, examinarem els verbs de la 2a conjugació, per ser la més complexa en català i per presentar a la normativa una forma d'Imperatiu coincident amb l'indicatiu i divergent del subjuntiu. Com a model dono el verb *prendre*. M'interessen els punts dialectals en què entre les formes del present d'indicatiu, imperatiu i present de subjuntiu en coincideixen dues i en discrepa una de les tres. Si en un mateix punt hi ha dues alternatives, tinc en compte les dues formes i considero el punt dialectal com un cas separat. En primer lloc dono la forma del present d'indicatiu, segonament el de l'imperatiu i en tercer lloc el present de subjuntiu.

Com se sap, el material recollit per Alcover-Moll procedeix de 148 punts (sense tenir en compte el punt 65a). Examinaré les coincidències en cadascun i comptaré el nombre de punts en què l'Imperatiu coincideix amb l'indicatiu i amb el subjuntiu respectivament. Pot suposar un problema el fet que la xarxa dels punts dialectals no sigui uniforme, p. ex. al territori del rossellonès és molt més densa que no pas en el del valencià.

2.1. El cas del verb «prendre»

Els temps dels modes present, imperatiu i subjuntiu coincideixen als següents punts dialectals: 63, 70, 72: *prenem* (present d'indicatiu) - *prenquem* (imperatiu) - *prenquem* (subjuntiu)

49, 83: *prenem-prenem/prenquem-prenem/prenquem*

118-127, 142-147: *prenim-prenquem-prenquem*

Total: 21 punts

El mode imperatiu i el present d'indicatiu coincideixen als punts següents:

4, 7-8, 10, 13-14, 16-18, 20, 22-23, 25, 27-34, 36-45, 47, 50-53, 56, 58-62, 64-69, 71, 73-74, 76, 78-80, 82, 86, 88-89, 91, 95-97, 99, 105-107, 109-110, 113, 116: *prenem-prenem-prenuem*

15: *prenem-prenem-prenuem/pringuem*

9: *prenem-prenem-pringuem*

75, 104, 108: *prenem-prenem-prenuem/prengam*

77: *prenem-prenem-prengam*

35, 48, 84, 100: *prenem-prenem-prenem/prenguem*

90, 92-94, 98: *prenem-prenem-prenuéssem*

111: *prenem/prenguem-prenem/prenguem-prenuem*

128-141, 148: *prenim-prenim-prenuem*

Total: 102 punts

Trobem, per tant, que la coincidència és molt més freqüent entre l'imperatiu i el present d'indicatiu que no pas entre l'imperatiu i el present de subjuntiu. La relació normativa, *prenem-prenuem-prenuem*, només apareix a tres punts dialectals, mentre que la relació *prenem-prenem-prenuem* es documenta a 71 punts.

Hi ha 34 punts en què l'imperatiu presenta *-g-*, i en 128 punts no té forma amb *-g-* mentre que al present de subjuntiu aquesta mateixa relació és 141-13 i al present d'indicatiu 4-147.

Aquestes dades ens permeten constatar que al domini lingüístic català la relació entre la forma de l'imperatiu i la dels altres dos presents no és uniforme, i que en el cas d'aquest verb concret l'imperatiu coincideix a més punts amb l'indicatiu que no pas amb el subjuntiu.

Les dades indiquen també que la coincidència entre l'imperatiu i el present de subjuntiu és més freqüent al dialecte balear, 16 dels 31 casos, mentre al valencià la relació és 0/23, al central 1/37, al nord-occidental 4/32 i al rossellonès 0/25.

En alguns punts l'imperatiu té una forma pròpia que no coincideix amb el present d'indicatiu ni amb el present de subjuntiu; p. ex., punts 1-3, 11-12: *prenim-prenem-pringuem*, o punt 6: *prenim-prenem-prenuem*.

Si comparem la persona 4 i la persona 5 de l'imperatiu, només trobem 12 punts —deu al dialecte balear— on hi ha discrepància a l'increment velar:

70: *prenguem-preneu*

117: *prenem/prengam-preneu*

118-127: *prenguem-preniu*

2.2. *D'altres verbs de la 2a conjugació*

Seguint el mateix mètode que en el cas del verb *prendre*, indico la relació entre les tres formes de present dels altres verbs de la 2a conjugació catalana que apareixen al recull d'Alcover-Moll i els presento en el mateix ordre (excepte *prendre*, que poso en primer lloc). Ometo els verbs que apareixen documentats a menys del 50 % dels punts dialectals (*cloure, jaure, defendre, fondre, aparèixer*).

A les columnes indico en primer lloc el nombre dels punts dialectals on entre dues de les formes del present es produeix convergència i en divergeix la tercera forma, a continuació dono el nombre dels punts on coincideixen l'imperatiu i el subjuntiu, a la tercera columna el nombre dels punts on convergeixen l'imperatiu i l'indicatiu, i per acabar la proporció percentual dels dos casos anteriors.

Indico amb un asterisc els verbs que no es documenten a tots els punts dialectals.

Verbs	Nombre de punts on l'imperatiu coincideix amb un dels dos modes	Imp.=Subj.≠Ind.	Imp.=Ind.≠Subj.	Proporció percentual
prendre	123	21	102	17-83 %
batre	13	0	13	0-100 %
córrer*	60	15	45	25-75 %
moldre*	53	11	42	21-79 %
plànyer*	46	0	46	0-100 %
rebre	44	1	43	3-97 %
metre*	25	2	23	8-92 %
témer*	17	2	15	12-88 %
beure	98	58	40	60-40 %
caure*	85	22	63	26-74 %
coure*	75	24	51	32-68 %
creure*	82	51	31	62-38 %
moure*	87	48	39	56-44 %
riure	115	47	68	41-59 %
seure*	70	28	42	40-60 %
traure*	105	38	67	37-63 %
entendre	81	35	46	44-56 %
perdre	35	6	29	17-83 %
rompre	[l'imperatiu] «és igual que el present d'indicatiu» (Alcover-Moll 1930: 129)			
nàixer*	64	24	40	37-63 %

Els verbs en què és més freqüent la coincidència entre l'imperatiu i el present de subjuntiu que no pas entre l'imperatiu i el present d'indicatiu, i per tant no corresponen al model del verb *prendre*, són *beure*, *creure* i *moure*. Es tracta de «verbs que canvien en *u* la consonant radical», segons la categorització d'Alcover-Moll (1929: 146). Pel que fa a la seva evolució, *beure* i *moure* tenien al llatí vulgar una *-b-* fricativa intervocàlica, els resultats regulars de la persona 4 de l'indicatiu són, doncs, *bevem* i *movem*. Tanmateix es troben també formes dialectals com *beem*, *beiem* i *beguem*. Els elements *-v-*, *-i-* i *-g-* funcionen per tant com a elements antihiàtics que alternen independentment de l'evolució fonètica regular. Per això podem dir que la *-g-* no hi té la mateixa funció ni el mateix origen que, p. ex., en el cas del verb *prendre*. Sembla que l'imperatiu té tendència a adoptar un element antihiàtic més fort que l'indicatiu, per això és freqüent la forma *beguem* a l'imperatiu, quan a l'indicatiu tenim la forma etimològica *bevem*. Així mateix quan la forma de l'indicatiu és *beiem*, l'imperatiu hi coincideix (16 dels 17 casos) i no adopta la forma *beguem*. Sembla que l'element antihiàtic *-i-* és prou fort per a aparèixer a l'imperatiu.

En el cas del verb *creure* hem de tenir en compte la forma arcaica *creim*. 30 dels 51 casos en què l'imperatiu coincideix amb el subjuntiu presenten la relació següent: *creim-creguem-creguem* (dialecte balear).

Segons la normativa, verbs com ara *batre*, *perdre*, etc. presenten tres formes iguals. Les diferències documentades als punts dialectals s'expliquen per la introducció de l'increment velar, p. ex. *batiguem*, *batguem*, *bateguem*. Però observem que aquest increment sovint s'introdueix al subjuntiu i no pas a l'imperatiu.

Els verbs en els quals el percentatge de les coincidències contradiu la normativa són *moldre*, *caure*, *coure*, *riure*, *seure*, *traure*, *entendre* i *nàixer*. El cas del *moldre* i *entendre* és comparable al del verb *prendre*. Els verbs *caure*, *coure*, *riure*, *seure* i *traure* tenen diftong, però són diferents de *beure* i *moure*, ja tractats, per procedir de verbs que tenien una consonant intervocàlica diferent. Els verbs *caure* i *riure* tenien *-d-* intervocàlica, per tant serien comparables a *creure*, però contenen hiats de composició diferent. El verb més problemàtic sembla *seure*, per representar aparentment el mateix cas que *creure*. La diferència es troba en la forma del balear, *seim*, que contràriament al cas de *creim*, apareix també al mode imperatiu. La relació *seim-seim-seguem* es documenta a deu punts. El verb *seure* procedeix de la 2a conjugació llatina, i no de la 3a, com *creure*. Partint d'aquest fet, intentem-ne explicar la diferència: *creim* (< CRĒDĪMUS) podria ser una variant formada per evolució fonètica, mentre que *seim* (< SEDĒMUS) s'hauria format per analogia (Moll 1991: 151); tanmateix l'argumentació de Coromines (1971: 269-272) contradiu aquesta explicació.

Constatem, per tant, que en el cas dels verbs de la 2a conjugació és més freqüent la coincidència entre l'imperatiu i l'indicatiu que no pas entre l'impe-

ratiu i el subjuntiu. Aquesta relació s'explica, en primer lloc, amb el fet que l'increment velar del mode subjuntiu moltes vegades no apareix a l'imperatiu (cf. Pérez Saldanya 1998: 71).

2.3. Verbs de la 1a i de la 3a conjugació

A la conjugació del verb *cantar* l'imperatiu i el subjuntiu coincideixen a 48 punts i l'imperatiu i l'indicatiu només a quatre punts. L'explicació és que la forma arcaica *cantam* a l'indicatiu es conserva a molts punts, sobretot del balear. La relació de les tres formes és *cantam-cantem-cantem* a 34 punts, *cantam/cantem-cantem-cantem* a 14 punts.

En el cas del verb *dormir*, per contra, és molt més freqüent la coincidència de l'imperatiu i de l'indicatiu: aquestes dues formes són iguals a 64 punts, mentre que només hi ha coincidència entre l'imperatiu i el subjuntiu a dos punts. Tal com hem vist a la 2a conjugació, l'increment velar s'introdueix molt més sovint al subjuntiu que no pas a l'imperatiu. P. ex. la relació *dormim-dormim-dormiguem* es documenta a 21 punts.

2.4. Alguns verbs irregulars

Observem les coincidències entre els modes als verbs *dir*, *dur*, *estar* i *fer*. Igual com fins ara, en primer lloc dono el nombre de coincidències entre l'imperatiu i el subjuntiu, en segon lloc entre l'imperatiu i l'indicatiu. *Dir*: 23-80, *estar*: 24-51, *dur* (no documentat a tots els punts): 34-29, *fer*: 34-17. Als verbs *dir* i *estar* la forma amb increment velar és freqüent a l'imperatiu perquè la persona 2 i la persona 5 també contenen de manera general l'increment: *dignes*, *digueu*; *estigues*, *estigueu*. Aquests verbs s'assemblen als verbs francesos *savoir*, *vouloir*, etc., o als verbs italians *sapere*, *volere*, etc., que també tenen l'arrel de subjuntiu o forma coincident amb el subjuntiu a totes les formes de l'imperatiu: *sache*, *sachons*, *sachez*; *sappi*, *sappiamo*, *sappiate*.

3. CONCLUSIONS

A les llengües romàniques les formes de l'imperatiu poden convergir sigui amb el present d'indicatiu, sigui amb el present de subjuntiu. A la persona 4 l'imperatiu coincideix a la més gran part de les llengües amb el subjuntiu, excepte al francès, en què convergeixen l'imperatiu i l'indicatiu. En el cas dels verbs regulars en què discrepen l'indicatiu i el subjuntiu, les gramàtiques catalanes fan coincidir l'imperatiu amb el subjuntiu.

Tanmateix, les dades dialectals indiquen que al domini lingüístic català la persona 4 de l'imperatiu coincideix o amb el present d'indicatiu o amb el present de subjuntiu. Hi ha per tant punts dialectals on la relació entre els tres modes és igual que en francès. La coincidència de l'imperatiu amb l'indicatiu és especialment freqüent en el cas dels verbs amb increment velar. Des del punt de vista diacrònic observem que en aquests casos es va produir un canvi analògic al present de subjuntiu, però l'imperatiu generalment no va seguir aquest canvi.

En alguns casos la coincidència entre l'imperatiu i el subjuntiu es pot explicar amb raons fonètiques (p. ex. *beure*). En alguns verbs irregulars és general la coincidència entre la persona 4 de l'imperatiu i del subjuntiu, però aquesta coincidència es dona també a la persona 2 i a la persona 5 (*dir, estar*, etc.).

ILDIKÓ SZIJJ
Universitat Eötvös Loránd de Budapest

REFERÈNCIES IBLOGRÀFIQUES

- ALCOVER / MOLL 1929-32: Antoni M. Alcover / Francesc de B. Moll, «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II, 73-184 (1929); III: 73-168 (1930); IV: 9-104 (1931); V: 9-72 (1932).
- ALIBÈRT 1976: Loïs Alibèrt, *Gramatica occitana*, Montpelhièr, Centre d'Estudis Occitans.
- BLASCO FERRER 1994: Eduardo Blasco Ferrer, *Ello ellus. Grammatica sarda*, Nuoro, Poliedro.
- COROMINES 1971: Joan Coromines, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- FABRA 1918: Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, Aqua.
- FABRA 1983-84: Pompeu Fabra, *Converses filològiques*, Barcelona, Edhasa.
- HERMAN 1967: József Herman, *Précis d'histoire de la langue française*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- LAUSBERG 1962: Heinrich Lausberg, *Lingüística romànica. Morfologia*, Madrid, Gredos, 1973.
- MOLL 1991: Francesc de B. Moll, *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- PÉREZ PEREA 1999: Maria Pilar Perea, *Compleció i ordenació de «La flexió verbal en els dialectes catalans», d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (CD-ROM).
- PÉREZ SALDANYA 1998: Manuel Saldanya, *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- ZINK 1994³: Gaston Zink, *Morphologie du français médiéval*, París, Presses Universitaires de France.

